

הקהל

מצוות הקהל

- ז. וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לַיהוָשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינַי כָּל יִשְׂרָאֵל חֲזַק וְאַמֵּץ כִּי אַתָּה תָּבֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָם לְתַת לָהֶם וְאַתָּה תִּנְחַלְנָה אוֹתָם:
- ח. וְה' הוּא הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יְהִי עִמָּךְ וְלֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יַעֲזֹבְךָ לֹא תִירָא וְלֹא תַחַת:
- ט. וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָה אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנְּשָׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' וְאֵל כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:
- י. וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אוֹתָם לְאֹמֶר מִקֶּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת:
- יא. כָּבֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַזְנוֹתָם:
- יב. הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיִּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבַרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:
- יג. וּבְנִיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוֹ לִירְאֵה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

דברים פרק לא

כך הוא סדר מצוות הקהל, כפי שמובא במשנה במסכת סוטה (מא ע"א):

פרשת המלך כיצד? מוצאי יו"ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית, עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה, שנאמר: (דברים לא) "מקץ שבע שנים במועד" וגו'. חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא עומד, ושבוהו חכמים, וכשהגיע (דברים יז) "לא תוכל לתת עליך איש נכרי", זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתירא, אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה. וקורא מתחילת (דברים א) "אלה הדברים" עד (דברים ו) "שמע", ו"שמע", "והיה אם שמוע", "עשר תעשר", "כי תכלה לעשר", ו"פרשת המלך" ו"ברכות וקללות", עד שגומר כל הפרשה. ברכות שכהן גדול מברך אותן – המלך מברך אותן, אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון.

ביתר פירוט והרחבה מובאים הדברים ברמב"ם הלכות חגיגה פרק ג:

הלכה א: מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה

בעלותם לרגל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת, שנאמר, מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך וגו'.

הלכה ג: אימתי היו קורין, במוצאי יום טוב הראשון של חג הסכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית, והמלך הוא שיקרא באזניהם, ובעזרת הנשים היו קורין, וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח, מהיכן הוא קורא מתחילת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע ומדלג לזהיה אם שמוע וגו' ומדלג לעשר תעשר וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ופוסק.

הלכה ד: כיצד הוא קורא תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאין בימה גדולה ושל עץ היתה ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביביו, וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן וסגן לכהן גדול וכהן גדול למלך כדי להדרו ברוב בני אדם, והמלך מקבלו כשהוא עומד ואם רצה ישב ופותח ורואה ומברך כדרך שמברך כל קורא בתורה בבית הכנסת, וקורא הפרשיות שאמרנו עד שהוא גומר וגולל ומברך לאחריה כדרך שמברכין בבתי כנסיות ומוסיף שבע ברכות ואלו הן: רצה ה' אלהינו בעמך ישראל וכו' מודים אנחנו לך וכו', אתה בחרתנו מכל העמים וכו', עד מקדש ישראל והזמנים כדרך שמברכין בתפלה, הרי שלש ברכות כמטבען, רביעית מתפלל על המקדש שיעמוד וחותרם בה בא"י השוכן בציון, חמישית מתפלל על ישראל שתעמוד מלכותם וחותרם בה הבוחר בישראל, ששית מתפלל על הכהנים שירצה האל עבודתם וחותרם בה בא"י מקדש הכהנים, שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול וחותרם בה הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע בא"י שומע תפלה.

הלכה ו: וגרים שאינן מכירין חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסני, אפילו חכמים גדולים שידועים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה, ומי שאינו יכול לשמוע מכיון לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.

טעמים משובחים ומיוחדים למצווה נמצא בספר החינוך מצוה תריב :

משרשי המצוה, לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד, תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים. על כן, בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם, אנשים ונשים וטף, לאמר: מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו? ותהיה התשובה: לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו. ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה, ויכניסו הכל בלבם חשקה. ועם

החשק בה ילמדו לדעת את השם, ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו, וכענין שכתוב בפירוש בזאת המצוה: ולמען ילמדו ויראו את ה'.

מדוע לא נכתב שחובת ההקלה והקריאה מוטלת על המלך?

צורת הציווי על הקהלת העם במוצאי שביעית היא קצת קשה, שכן היא פותחת בלשון רבים: "ויצו משה אותם" (הכוהנים וזקני ישראל) ועוברת ללשון יחיד: "תקרא את התורה", וגם ההמשך הוא בלשון יחיד: "הקהל את העם". על מי מוטלת הקריאה? ועל מי מוטלת הקהלת העם? האם על הזקנים והכוהנים כפי שמשמע בתחילה, או על הקורא בתורה כפי שמשמע בסוף?¹

נראה לבאר כך את הדברים:

רש"י כתב שהקורא הוא המלך:

תקרא את התורה הזאת – המלך היה קורא מתחילת אלה הדברים, כדאיתא במסכת סוטה (מא ע"א), על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה.

ומניין שכוונת התורה היא למלך, הרי לא נזכר מלך בפרשה? ה"חזקוני" הסביר שכיוון שהציווי היה ליהושע, לכך קורא אותה המלך:

תקרא את התורה – ליהושע היה מצוה – ולכך היה קורא אותה המלך.²

ועדיין קשה מדוע הדברים מעורפלים ומטושטשים? מדוע אין ציווי מפורש ליהושע?

הנצי"ב הסביר שהתורה סתמה ולא פירשה, כדי לפתוח פתח לקריאה של אחרים שאינם מלכים:

תקרא. לשון יחיד. מובן שדיבר ליהושע. ומזה למדנו שהיא מצות המלך. אמנם לא דוקא מלך ממש. אלא הגדול שבישראל. ובשעה שלא היתה מלוכה, היה הגדול – כהן גדול, ומשום הכי צוה גם לכהנים. אך בשעה שיש גדול מהם המצוה עליו, כמו בימי יהושע.³

"העמק דבר" דברים לא, יא

1. ראה הספק החמישי של אברבנאל כאן.

2. וכתב ב"שפתי חכמים": "עיי' תוספות יום טוב' (סוטה פ"ז מ"ח) שכתב כן מדעת עצמו. והחיד"א בספרו "פני דוד" הקשה שכתוב שהקריאה צריכה להיות "במקום אשר יבחר" ומשמע בבית המקדש ויהושע לא קרא בבית המקדש, ומדברי ה"חינוך" נראה שלא היה תלוי בבית המקדש. וראיתי ב"סמ"ג" (עשין רל) שכתב דדבר זה מהנביאים למדנו, דכתיב ביאשיהו (מ"ב כג, ב): "ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית". גם בספר ה"יראים" (מצוה רפט) כתוב כמו ה"סמ"ג".

3. וכן כתב ה"מנחת חינוך" וכן משמע מפירושי הרלב"ג ואברבנאל על התורה, רבי אליהו דוד

בתחום הרוחני - יהושע היה כאחד הזקנים

ונראה להסביר עוד. מצוות הקהל החלה בכך שמשה קרא ליהושע ומינה אותו למנהיג במקומו ואמר לו: "כי אתה תבוא את העם הזה". רש"י במקום העיר על הסתירה שבין דברי משה ליהושע לדברי ה' ליהושע:

משה אמר לו ליהושע, זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתך ועצתך, אבל הקדוש ברוך הוא אמר ליהושע, כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם (דברים לא, כג), תביא על כרחם, הכל תלוי בך, טול מקל והך על קדקדן. דבר אחד לדור, ולא שני דברים לדור:

מדבריו של רש"י עולה כי משה לא נהג ביהושע בעין יפה, לעומת עינו הטובה וידו הרחבה של ה'. כל לזאת בניגוד לאמור בספר במדבר (פרק כז) ששם ה' אמר למשה לסמוך על יהושע יד אחת בלבד, ומשה נהג בו עין יפה וסמך עליו את שתי ידיו.

אולי ניתן לפרש את דברי משה ודברי ה' בדרך אחרת מרש"י, כך שלא תהיה סתירה בין דבריהם. משה דיבר על הנהגה רוחנית – תורנית, ובה הוא שיתף את הזקנים עם יהושע, הכול לפי עצתם ודעתם, ואילו ה' דיבר על הנהגה צבאית, כיבוש הארץ, ובה יהיה יהושע מנהיג יחיד שהכול תלוי בו.⁴

מעתה מובן וברור המשך הציווי. מסופר שם שמשה כתב את התורה ונתנה לכוהנים והזקנים, כי הם ישאו בעול ההנהגה הרוחנית יחד עם יהושע. עוד הוא ציווה אותם על מצוות הקהל בחג הסוכות, אלא שהמוציא לפועל מצווה זו יהיה יהושע כראשון בין שווים. בכוונה לא הזכירה התורה את שמו של יהושע, כדי להורות לנו שיהושע הוא כאחד הזקנים, אמנם הבכיר שבהם, אך מכלל זקן לא יצא.⁵

מתי וכיצד בא לידי ביטוי הפער שבין ההנהגה התורנית להנהגה הצבאית? נראה שהדבר ניכר בערוב ימיו של משה, כפי שמובא במסכת תמורה:

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי (שמות לג): "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל?" מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו

רבינוביץ-תאומים (האדר"ת) כתב בחוברת "זכר למקדש" שבדבר זה חולקים רש"י והמאירי. לרש"י אם אין מלך קורא הגדול בישראל ולפי המאירי דווקא מלך. עוד כתב שם שגם ה"חינוך" (מצווה תריב) סובר כמו המאירי.

4. כך גם שמעתי מפי מו"ר הרב אביגדר נבנצל.

5. מעין זה כתב אברבנאל.

שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו. אמר לו הקב"ה: לומר לך אי אפשר, לך וטורדן במלחמה, שנאמר (יהושע א'): "ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' וגו'". במתניתין תנא: אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו, שנאמר (יהושע ט"ו): "וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב".

מסכת תמורה טז ע"א

בהתאם לכך פירש רש"י (פרק א פסוק ב) את תחילת ספר יהושע:

משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן – ואילו היה קיים, בו הייתי חפץ. ורבותינו דרשוהו על שלושת אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה. בא יהושע ושאל, אמר לו הקב"ה: משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת, לומר לך אי אפשר, צא וטורדן במלחמה!

יהושע סבר שאם הוא שירת את משה תדיר ולא מש מתוך אוהלו, הרי הוא יודע כל מה שרבו יודע, ואין לו שאלות וספקות. והוא לא ידע ולא הבין שאין דומה התלמיד לרב, אין המקבל כנותן, ואין אור הירח כאור השמש. אף על פי שהירח מקבל את כל אורו מן השמש, אין אורו שווה לאור השמש, וההבדל ביניהם הוא כהבדל שבין יום ללילה. על כך דאבו הזקנים באותו דור ואמרו: פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה.⁶

יהושע לא היה מסוגל לתת מענה לשכחה הגדולה שנוצרה בימי אבלו של משה, משום שהוא היה כל ימיו בבחינת מקבל, וקשה היה לו לעת זקנתו⁷ להפוך לנותן, יוצר ומחדש. הפתרון שהוצע לו – לעסוק בעיקר בתפקיד השני שיועד לו: מלחמות כיבוש הארץ, ואילו בתחום הרוחני לשמר את הקיים בלבד, לא לסור ממשה ומתורתו ימין ושמאל, עד שיבוא המנהיג החדש בדמותו של עתניאל בן קנז, תוצר ארץ ישראל, ויחזיר עטרה ליושנה.

החלוקה וההבחנה בין שני התפקידים של יהושע, מתבארת היטב בפרק א' ביהושע. בתחום הצבאי נאמר לו: "לא יתיצב איש לפניך כל ימי חיידך, כאשר הייתי עם משה אהיה עמך... כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ". לעומת זאת בתחום הרוחני נאמר לו לשמר את הקיים: "רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל..."

6. אפשר שמשה רצה להסב את תשומת לבו של יהושע לנושא של מצוות התלויות בארץ, בו הם כמעט ולא עסקו בתקופת המדבר והוא לא התברר עדיין כל צורכו. ויהושע שהתרגל להיות מקבל התקשה לצפות בעיות עתידיות.

7. לדעת רבים (מדרש אגדה שמות כד, א; מורה נבוכים ב, לב; ראבי"ע שמות לג, יא) הוא היה אז בין תשעים ושש שנה.

מתי קרא יהושע לראשונה את פרשת הקהל?

מתי קרא יהושע לראשונה את פרשת הקהל? מקובל ומוסכם על כולם שמניין שנות השמיטה החל רק לאחר שבע שנות כיבוש ושבע שנות חלוקה כפי שכתב המאירי:

קריאת המלך בפרשת הקהל שהוזכרה במשנה, לא הייתה עד שמנו שמיטין, לאחר שבע שכבשו ושבע שחלקו, שהרי נאמר בה "שנת השמיטה"⁸.

מאידך גיסא יש דעות רבות⁹ שיהושע הנהיג את עם ישראל ארבע עשרה שנים בלבד ומת. על פי דעות אלו, במוצאי השמיטה הראשונה בארץ, יהושע כבר לא היה בחיים. אם כן, מתי יהושע קרא את פרשת המלך? אולי ניתן לומר שהדבר התרחש כשיהושע הקהיל את כל ישראל לשילה על מנת להשכין שם את משכן ה':

וַיִּקְהְלוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלְה וַיִּשְׁכְּנוּ שָׁם אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לְפָנֵיהֶם: יהושע יח, א

התקהלות זו הייתה אחרי ארבע עשרה שנות כיבוש וחלוקה, כפי שכתב הרד"ק על פי הגמרא בזבחים:

ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד – זה היה אחר י"ד שנה משבאו לארץ, שבע שכבשו ושבע שחלקו. וי"ד שנים אלו היה אהל מועד בגלגל, ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה.

אפשר שהעיתוי האמור בפרשת הקהל: "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלוקיך במקום אשר יבחר, תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם", כלל גם את הזמן שבו התקיימו לראשונה בחירת המקום והקמת המשכן. ואף על פי ששנת הארבע עשרה לא היתה עדיין שנת שמיטה, מכל מקום נראה לומר, שיהושע קיים אז מצוות "זכר להקהל", כדי לצרף מצווה גדולה וחשובה זו לחנוכת המשכן במקום אשר בחר ה'¹⁰.

8. לדעת המאירי זו כוונת הגמרא (מסכת סוטה דף מא עמוד א): "וכל הני למה לי? צריכי, דאי כתב רחמנא מקץ, הוה אמינא נימנו מהשתא ואע"ג דלא מתרמי בשמיטה, כתב רחמנא שמיטה". וכפי שהסביר רש"י שם: "נימנו מהשתא - משנת ארבעים והלאה, שבערבות מואב נאמרה פרשה זו, ואע"ג דלא מתרמי בשמיטה, שלא מנו שמיטין עד לאחר שבע שכבשו ושבע שחילקו כדאמר' בערכין דף יב".

9. מדרש אגדה שמות כד, א; רמב"ם, ראבי"ע, ראה המובאות בהערה מס'7.

10. כל דברינו הם בהנחה שמשכן שילה נחשב למקום אשר בחר ה' בו, והייתה חובת עלייה לרגל אליו. ברם הרמב"ן (דברים פרק טז, יא) הסתפק בדבר: "והזכיר כאן 'במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם', וכן אמר (פסוק טז): 'שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו' במקום אשר יבחר'. ולא ידעתי, אם לומר כי לאחר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות

אם כנים דברינו, נמצא ששתי החנוכות, חנוכת המשכן בשילה וחנוכת בית המקדש הראשון בירושלים, היו בחג הסוכות. ואולי בכוונה נעשה כן כפי שכתב ה"שם משמואל"¹¹ ביחס לבנין בית המקדש, שאילו לא חטאו ישראל בעגל, היו נכנסים לארץ בשנה הראשונה לצאתם מארץ מצרים בט"ו בתשרי, בחג הסוכות, ובו ביום היה נבנה בית המקדש, אלא שמחמת החטא נשתהה הבניין ארבע מאות ושמונים שנה. על כן השתדל שלמה לסיים ולחנוך את בנין בית המקדש בחג בסוכות, כפי שהייתה הכוונה הראשונית.

הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה', כטעם שיאמר (פסוק ה): 'לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך', או **שיבאר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר השם מקום לשכנו שם**". עכ"ל. והעיר שם בהערות: "ובא למעט נוב וגבעון ושילה". וראה תשובתו של הרב י,מ,לאו ("יחל ישראל" סימן ל) שהביא בשם ספר "זרע אברהם" על הספרי שהייתה חובת עלייה לרגל לשילה. ובספר "תכלת מרדכי" (הרב מרדכי גימפל יפה, פרשת ראה) הביא דעות לכאן ולכאן. וראה עוד דבריו של הרב שלמה מן ההר (ספר "מהר שלם" עמ' שמא ועמ' שט) שלא הייתה מעולם כוונה לקדש את משכן שילה ולכן לא מצאנו בספר שופטים שום מקרה של התקהלות ושל עלייה לרגל לשילה. ורק בימי עלי התקדש המקום משום שהתיאשו מירושלים. לעומת זאת כתוב בפירוש הרד"צ הופמן לספר דברים פרק יב: "אילו שמרו ישראל את תורת ה', הייתה שילה נשארת לחלוטין מקום המנוחה, אבל בעוונותינו החרیب הי"ת את משכן שילה ואחרי כן נבחרה ירושלים בתור נחלה".

11. "שם משמואל" מאת מו"ה שמואל בן מו"ה אברהם מסאכטשאב על סדר פרשיות התורה ומועדי קדש, ר"ה יוהכ"פ וסוכות, ירושלים ה'תשל"ד, עמ' קנ.

תעניות

שער התעניות

- ארבע התעניות לזכר החורבן** 113
- א. ארבע התעניות הן תקנת נביאים..... 113
- האם היה בתחילה הבדל בין תשעה באב לשלושת התעניות האחרות? 114
- ב. האם עשרה בטבת או חמישה בטבת? 114
- מה דינו של צום עשרה בטבת בשבת? 116
- ג. האם תשעה בתמוז או שבעה עשר בתמוז? 118
- לדעת הירושלמי צמו תמיד בשבעה עשר בתמוז 120
- ד. האם החורבן השני חמור מן הראשון, או שמא להפך? 121
- הסבר מחלוקת הרמב"ן והריטב"א"א..... 122
- הרמב"ן סבור שהכלים שבו והפקידה כבר הייתה 123
- לדעת בעל ה"פני יהושע" הכלים לא חזרו 123
- ה. תוקפן של ארבע התעניות היום..... 125
- האם הצומות היום הם מדברי קבלה ותקנת נביאים, או מנהג ישראל בלבד? 126
- מה דין תעניות אלו כיום, אם יש שמד? 130